

DUPKA GYÖRGY

KÁRPÁTALJAI NŐK A GUVPI ÉS A GULAG TÁBOROKBAN

MALENKIJ ROBOTRA MOZGÓSÍTOTT SVÁB-NÉMETEK, ILLETVE
MAGYAR GYÖKERŰ NŐK*(Folytatás)*

5. HATÁROZAT A NÉMET ÉS MAGYAR CSALÁDOK KITELEPÍTÉSÉRŐL

Ivan Turjanica, Kárpát-Ukrajna Néptanácsának elnöke az NKVD-tanácsadók közreműködésével aktívan közreműködött a Szovjetunió Belügyminisztériuma 1946. január 15-én kiadott №1034. rendeletének végrehajtásában is, amely a kárpátaljai német nemzetiségű lakosok „*tömeges kitelepítését*” irányozta elő. A rendelet többek között azokra terjedt ki, akik „*a német–magyar megszállás idején leginkább kompromittáltak magukat, többek között: a német nacionalista szervezet, a Volksbund¹ tagjai és támogatói, az SS-tagok családtagjai, akik a visszavonuló német csapatokkal együtt Németországba menekültek, majd visszatértek otthonukba.*” Hasonló határozatokat adott ki a *Turjanica* vezetett néptanács is. Ezek közül a №3233. és a №3234. 1945. augusztus 4-i keltezésű. Az előbbi megállapítja: „*...el kell végezni a német és azon személyek kitelepítését, akik a német–magyar haderővel menekültek el, majd pedig visszatértek Kárpát-Ukrajna területére*”. A másik a magyarokra vonatkozik: „*Ami Kárpát-Ukrajna területének a magyar megszállóktól való megtisztítását illeti, figyelembe véve a nép érdekeit és akaratát, elrendeli azon magyarok kitelepítését, akik Kárpát-Ukrajna ellenség általi megszállásakor érkeztek a területre.*”

A fentebb felsorolt vádak alapján a német családok elleni büntetőhadjárat forgatókönyvét Moszkva utasítására az Állambiztonsági Szolgálat

¹ Volksbund – Magyarországi Németek Népi Szövetsége (németül: Volksbund der Deutschen in Ungarn) – a magyarországi, ezen belül az 1939-ben magyar állampolgárságot szerzett kárpátaljai németek érdekeit képviselő, 1938-ban létrehozott, vezető társadalompolitikai szövetség. Nemzetiszocialista propagandával foglalkozott, agitációs tevékenységet folytatott a németek körében a német hadseregbe, nevezetesen az SS csapatokba való toborzásuk érdekében, akik, mint magyar állampolgárok, e csapatokba önkéntesként jelentkeztek. Ezen személyek büntetőjogi felelősségre vonása a Potsdami Egyezmény (1945) értelmében alaptalannak bizonyult.

Kárpátontúli Területi Igazgatósága dolgozta ki és az alapján szervezte meg végrehajtását Kárpát-Ukrajna Néptanácsa, a helyi népbizottságok és a helyi belügyi főosztályok bevonásával az akciók végrehajtását.

1. Az SS-tagok és családjuk tagjainak meghurcolása.

2. Kényszerkitelepítéseket elrendelő határozatok, 1946. augusztus 14-től, német és magyar családok kitelepítésének elrendelése Tyumeny területre.

3. Kitelepítési „feketelista” a visszavonuló német csapatokkal együtt Németországba elmenekültekről, majd az otthonukba visszatértekről.

4. A szovjetellenes németek, köztük a nők Gulág-rabságra ítéltése.

Az NKVD 1945-1946 között elrendelte az SS tagok, a Volksbund vezetők, aktív tagok és támogatók letartóztatását, kihallgatását, egyesek elítélését. Így a Magyarországi Németek Népi Szövetségét a szovjet nép ellenségének tekintették és háborús bűnösneként kezelték.

Szemet hunytak afelett, hogy a Potsdami Egyezmény (1945) értelmében a Volksbund tagok kapcsán felelősetett bűnök alaptalannak bizonyultak. Az NKVD egységek, a SZMERS kémelhárítói jelentős erőket mozgósítottak a tagok felkutatására, az általuk főbűnösnek tartott Volksbund hangadóit és az SS-be lépett egyes tagjait gyorsított bírósági eljárással ítélték halálra és kivégezték.

Több vonalon folyt a felelősségre vonás, a férfiakon kívül lányokat és asszonyokat aláztak meg, különösen azokat, akiknek hozzátartozóit halálra ítélték, köztük sokgyermekes apákat, családfőket, menyasszonyuktól elválasztott vőlegényeket is kivégezték.

Különösen az SS-csapatoknál szolgált férfiakat és családtagjaikat ítélték 1946. április-szeptember között a „tömeges őrizetbe vétel” után az „egyszerűsített eljárás”² keretében a Szovjetunió belső területeire 6 évre történő kényszer-kitelepítésre többek között a **Vogel**, a **Schrek**, a **Fister**, a **Seiler**, a **Laskai** családot Németkucsován/Kucsaván, a **Csucsvár**, a **Konoblock**, a **Weiss** családot Alsóschönbornban/Senbornban, a **Kizmann** családot Póshaházán/Pavsinón a **Lieb** családot Őrhegyalján/Podheringen (Munkácshoz tartozik), a **Kreits**, a **Gois** családot Bárðházán/Barbovón, a **Tangel** családot Alsóschönbornban/Senbornban a **Schulz** családot Frigyesfalván/Klenovecen stb.

Az első kérdéskörben néhány olyan települést hozunk fel példának, ahol az NKVD kegyetlenül lesújtott a Volksbundba belépett lányokra és asszonyokra. Sokak fölött a bíróság ítélkezett, míg másokat az Urálon túli területekre telepítettek ki.

² Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 18 „I”, op. 1, ügyiratszám: 1, p. 1zv. Hiteles másolat. Kézírással kitöltött formanyomtatvány.

SZARVASRÉT/PUZNYAKIVCI, MUNKÁCSI KÖRZET

„1945. július 23. – *A Volksbund helyi szervezetében való tagsággal vádolt Knaus-Peterlik M. F. szarvasréti (Munkácsi járás) lakos kihallgatási jegyzőkönyve*” szerint a „*Volksbund szovjetellenes szervezetbe*” való belépése miatt tartóztatták le. A vádlottat kihallgatta 1945. május 26-án *Vinokurov*, a Kárpátontúli Ukrajna Állambiztonsági Szolgálat vizsgálati osztályának munkatársa. A bejegyzés szerint *Knaus-Peterlik Maria Franzevna* (Szarvasrét, Munkácsi körzet, 1903.) munkás származású, német, családos, férje és két fia szolgált a német SS hadosztályokban, letartóztatásáig a munkácsi járási Szarvasréten lakott. Részletek a kihallgatást vezető tiszt kérdéseire adott válaszokból: „... *Volksbund szovjetellenes szervezetbe 1942-ben léptem be, és a Munkácsi körzet Vörös Hadsereg általi felszabadításáig voltam tagja. (...) volt tagsági igazolványom, és havonta fizettem a tagdíjat. (...) A Volksbund szervezetbe Peterlik Katalin szervezett be, aki a nők szervezésével foglalkozott, jelenleg a Munkácsi járási Szarvasréten lakik. (...) A Volksbund szovjetellenes szervezet tagjainak azt a feladatot adta, hogy – kiváltképp a fiatalság köréből – minél több tagot toborozzanak a Volksbund szervezetbe, fasisztabarát szellemben neveljék az ifjúságot, és utóbb irányítsák a fiatalokat az SS csapatokhoz. Sarkallják a lakosságot a Volksbund szovjetellenes szervezetbe való belépésre, terjesszék, hogy a tagok gyermekei német iskolákban tanulhatnak, a tagok minden lehetséges módon támogassák a német hadsereget, hogy minél előbb szétverje a Vörös Hadsereget. (...) Én, mint a Volksbund szovjetellenes szervezet tagja, fasisztabarát propagandát folytattam a lakosság körében, azt terjesztettem, hogy a Volksbund szovjetellenes szervezet³ tagjainak gyermekei német iskolában tanulhatnak majd, azok a családok, amelyek tagjai önként jelentkeztek a német SS hadosztályhoz, előnyökben részesülnek a német hatóságok részéről (...) Az én családomból a német SS hadosztályba önként jelentkezett a férjem, **Knaus Ernest**, illetve*

³ Figyelembe véve, hogy számos más tanú, gyanúsított, illetve vádlott kihallgatási jegyzőkönyvében is előfordul hasonló önvádoló monológ, amelyben mindenki önként és őszintén vall a Volksbund német fasiszta szervezetről, tagjainak feladatáról, hogy „dicsőítsék Németország német fasiszta rendszerét, „rágalmazzák a Szovjetuniót, a Vörös Hadsereget, a Kommunista Pártot és egészében a szovjet valóságot”, e szabványosított vádgyűjtemény nagy valószínűséggel a vizsgálok kezdeményezésének eredménye. Nehezen hihető, hogy ezek a falusi német földművesek ilyen tökéletesen ismerték ezeket a szovjet szövegsablonokat.

Ami ezeket a kihallgatásnak alávetett, képzetlen, orosz nyelvet nem ismerő embereket illeti, az ellenük hozott ítéletek alapját képező, tartalmukat tekintve vádiratnak megfelelő jegyzőkönyvek szövege csak jóval később, már az NKVD-táborokban vált számukra világgossá.

két fiam, **Knaus Rudolf** és **Alois**, akikről a mai napig sem tudok semmit. (...) A gyermekek után nem kaptam, a férjem után kaptam havi 100 márkát. (...) Félttem a szovjethatalom általi felelősségre vonástól, amiért az egész családom tagja volt a Volksbund szervezetnek, ráadásul Rudolf fiam 1943-ban önként beállt az SS hadosztályba. Ezért az egész család úgy döntött, hogy elmegyünk a német csapatokkal Németországba, hogy elkerüljük a felelősségre vonást az általunk a Kárpátontúli Ukrajna megszállása alatt elkövetett tettekért. (...)

Németországban a Vörös Hadsereg gyűrűjébe kerültünk, ott lágerbe zártak bennünket, ahol nekem, illetve a fiaim nevére engedély állítottak ki a korábbi lakhelyünkre, azaz a Munkácsi járási Szarvasrétre való hazautazásra. Ott is éltem a letartóztatásomig.”⁴ A kihallgatási jegyzőkönyvet írástudatlanságára hivatkozva három kereszttel írta alá. Majd az írástudatlan **Peterlik Maria Fedorivná**t a Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága 1945. október 16-án 5 év szabadságvesztésre ítélte.⁵ 1990-ben rehabilitálták.⁶

Az adatok szerint **Knaus Anna Jakovlevna** (Szarvasrét/Puznyakivci, Szolyvai j. 1909) munkás származású, német nemzetiségű, pártonkívüli, családos, férjét az állambiztonsági szolgálat szervei letartóztatták, letartóztatásáig a munkácsi járási Szarvasréten lakott. Részletek a kihallgatást vezető tiszt kérdéseire adott válaszokból:

⁴ Szám 191. Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálata Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám Sz-5084, p. 44-45. Eredeti. Kézírás.

⁵ Számos *Volksbund*-tag ügyében is a SZMERS kémelhárítási osztály és a Kárpátontúli Ukrajna Állambiztonsági Szolgálat Vizsgáló Osztályának nyomozati anyaga és vádirata alapján **Andraszko Ivan** főügyész előterjesztésében hirdetett ítéletet a szovjet tanácsadók kezdeményezésére az Ungváron felállított, szovjet típusú Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága (a tanács elnöke: **Ruszín Vaszil** partizánparancsnok, a tanács tagjai: **Popovics** és **Kampov Mihajlo**) **Resetár Mária** jegyzőkönyvvezető jelenlétében. Több esetben felek, a védelem és tanúk távollétében tartott zárt tárgyalásokon hoztak politikai megfontolásból 1 évtől 25 évig terjedő szabadságvesztő és halálos ítéleteket. A Rendkívüli Bíróság ítélete végleges, fellebbezésnek helye nincs. A halálos ítéleteket Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának elnöke (**Turjanica Ivan**) és a Néptanács tagjai rendre jóváhagyták.

A *Volksbund*-tagok elítélésébe bekapcsolódott a Szovjetunió Belügyminisztériuma Kárpátontúli Körzeti Határvédelmi Alakulatának Katonai Törvényszéke (a tanács elnöke: **Karpljuk** őrmagyhadbíró, a tanács tagjai: **Karatajev** százados és **Bikov** alhadnagy, jegyzőkönyvvezető: **Davidov** őrmester) az Ungváron, a BM Kárpátontúli Területi Belügyi Igazgatóságának helyiségében tartott zárt tárgyalásokat.

⁶ Akiket a történelem rehabilitált. Első Kötet, p. 554.

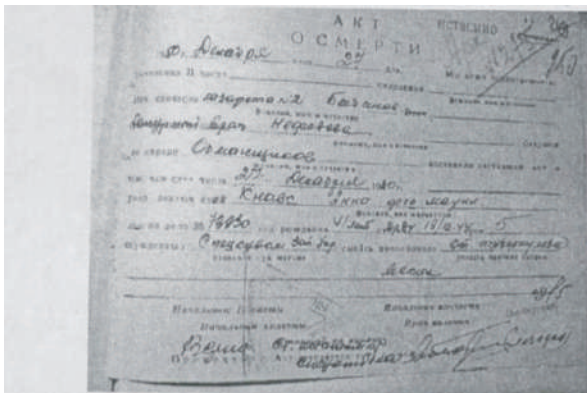
„...A családom 2 személyből áll. A férjem, **Knaus Alois** [így az eredetiben, a fordító megjegyzése] Ivanovics, jelenleg le van tartóztatva, az állambiztonsági szolgálat szervei tartóztatták le, és én, **Knaus Anna Jakovlevna**. Gyermekaink nem voltak. (...) Szarvasréten 1940-ben szerveződött a Volksbund szovjetellenes szervezet, szervezője a férjem, **Knaus Alois Ivanovics** volt. (...) A férjem a Volksbund szovjetellenes szervezetet egy évig, 1940 elejétől 1941-ig vezette, utána átadta a vezetést **Kampert Aloisnak**, aki a Munkácsi körzet Vörös Hadsereg általi elfoglalásáig volt a szervezet vezetője. (...) A teljes taglétszám meghaladta a 30 főt, de egyszerre mindnyájan nem gyűltek össze, különböző időben jártak. (...) tagja voltam a Volksbund szervezetnek, 1940-ben szervezett be **Peterlik Katalin**, aki a nőket szervezte. (...) A Volksbund szervezet célja az emberek toborzása volt azzal, hogy a szervezet tagjainak gyermekeit felveszik a német iskolákba. (...) Én a Volksbund szervezet vezetőjétől semmilyen feladatot nem kaptam. (...) Igazat mondok, mert senkit nem szerveztem be a szervezetbe. (...) Az ügy lényegét illetően semmi többet elmondani nem tudok.”

A kihallgatási jegyzőkönyvet – tekintettel írástudatlanságára három kereszttel írta alá.⁷ Féléves ungvári vizsgálati fogság után **Knaus Anna Jakovlevna** asszonyt a Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága 1945. október 16-án 5 év szabadságvesztésre ítélte. 1990-ben rehabilitálták.⁸ Sorsának további alakulását a következő levéltári dokumentum alapján nyomon követhetjük: „1950. október 4. – A **Knaus A. Ja. (an. Mária)** aktájának adatai alapján készült előterjesztés nevezetnek a száműzetésből való szabadon bocsátása és szabad mozgási területen található rokkantotthonban való elhelyezésének engedélyezése tárgyában” **Vlagyimirov** százados, a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériuma Főosztálya 2-L-2. osztályának operatív megbízottja készített előterjesztést **Szelivanovszkij** altábornagynak, az állambiztonsági miniszterhelyettesnek. Aki a javaslatot jóváhagyta, hogy a súlyosan beteg (kétoldali kavernás fibrózisos tüdőtuberkulózisban, baloldali fibrózisos mellhártyagyulladásban, jobboldali mellhártyagyulladásban szenved, speciális tüdőgondozói kezelést igényel) **Knaus Annát** nemzetbiztonsági felügyelet mellett nem ellenőrzés alá eső térségben található rokkantotthonban helyezték el.⁹ **Kanus Anna** végzete bekövetkezett. 1950. december 27-én tuberkulózisban hunyt el az NKVD tábor kórházában.

⁷ Szám 192. Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám Sz-5084, p. 10-11. Eredeti. Kézírás.

⁸ Akiket a történelem rehabilitált. Első Kötet, p. 379.

⁹ Szám: 332. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F 7, ügyiratszám: Sz-5084, p. 2-3. Eredeti. Gépirás.

Архів Управління СБ України в Закарпатській обл. – Ф. 7. – Спр.С-5084. – Арк.250.

***Knaus Anna* halotti bizonyítványa**

Forrás: Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálatának Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám Sz-5084, p. 250. Eredeti.

Egyébként a szarvasréti Volksbund szervezet több tagjával kiemelten foglalkozott a nyomozati hatóság, számos kihallgatási jegyzőkönyv készült. Többek között a német nemzetiségű **Staschko Ivan (Jan) Francevic** (Szarvasrét, 1928) munkástól, akit 1945. július 31-én felvett tanúvallomásából kiderül, hogy a több mint 30 tagot számláló Volksbund szervezet alábbi női tagjait ismerte, akiket a SZMERS következetesen felvett a köröző listájára:

Matusek Lujza szarvasréti lakos, uyanott él.

Inder Karolina szarvasréti lakos, 1944-ben elment a németekkel.

Inder Maria szarvasréti lakos, 1944-ben elment a németekkel.

Inder Verona szarvasréti lakos, 1944-ben elment a németekkel.

Hensel Maria szarvasréti lakos, 1944-ben elment a németekkel, ő talán hazatért.

Matuschek Franz szarvasréti lakos, uyanott él.

Matuschek Maria szarvasréti lakos, Szarvasréten él.

Fischer Maria, Fischer Johann felesége. 1944-ben elment a németekkel.

Kampert Rosa, Kampert Alois felesége, férjével együtt 1944-ben elment a németekkel.

Peterlik Anna szarvasréti lakos, az állambiztonsági szolgálat letartóztatásában.

Peterlik Klara Szarvasréten él.

Fischer Anna szarvasréti lakos, 1944-ben elment a németekkel.

Greiner Maria, Greiner Josef felesége, 1944-ben elment a németekkel.

Peterlik Katalin, Peterlik Rudolf felesége, szervezte a Volksbund szervezetben a nőket, 1944-ben elment a németekkel.¹⁰

A 17 éves **Staschko Ivan** is kegyvesztett lett, a Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága az 1945. október 16-án kelt ítéletével 5 év szabadságvesztésre ítélte. További sorsa ismeretlen. 1990-ben rehabilitálták.¹¹

Staschko Jan fentebb ismertetett vallomása alapján 1945 szeptember 12-én **Akszjonov** alezredes, a Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsa Állambiztonsági Szolgálat Vizsgálati Osztályvezetője jóváhagyásával a „*Szarvasréti-Volksbund tagok*” ügyében a férfiakon kívül a nőket és asszonyokat (**Maria lánya, Peterlik Maria Fjodorvna, Staschko Pejda Ivanovics**) letartóztatták és csoportos politikai bűncselekmény vádjával indítottak ellenük nyomozást. Alaptalanul megvádolták őket, hogy aktív tagjai voltak a Volksbund és a Hitlerjugend német fasiszta szervezeteknek és bűnös szovjetellenes tevékenységet folytattak.¹²

DUBI, ILOSVAI KÖRZET

A biztonsági szervek *Dubi*-ban is lecsaptak a településen elérhető Volksbund szervezet tagjaira. Ez olvasható ki a német születésű **Wiener August Franzovicsnak** (*Dubi, Ilosvai körzet, 1906.*) a Volksbund szervezet letartóztatott tagjának nyomozati anyagából. 1945. október 4-én **Mjagkogolov**, az Állambiztonsági Szolgálat ilosvai operatív megbízottja volt a kihallgatótisztje. A Jegyzőkönyvből kiderült, *Dubi* valamennyi 16. életévét betöltött (német nemzetiségű) lakosa tagja volt a Volksbund szervezetnek, a férfiak és nők egyaránt. A nőket pedig **Wagner Maria** vezette. Az ő férjét, **Schuster Aloist**, a biztonsági szervek letartóztatták. Az ifjúságot **Janó Anna** irányította, aki jelenleg *Dubiban* él. A németek visszavonulásakor a falu teljes német lakossága Németországba szökött.¹³

¹⁰ Szám 197. Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálata Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám Sz-5084, p. 194-197. Eredeti. Kézírás.

¹¹ Akiket a történelem rehabilitált. Első Kötet, p. 654

¹² A túlbuzgó szovjet vizsgálati szervek által német fasiszta szervezetnek vagy német fasiszta pártnak minősített Volksbund szervezet, amelyben való tagságuk miatt kárpátaljaiak tömegeit ítéltek a leghosszabb időtartamú szabadságvesztésre, 1991 elejétől a Kárpátaljai Területi Bíróság már német nemzeti (civil) szervezetnek tartja.

¹³ Szám: 209. Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálata Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám 5500, p. 71-71zv, 74-75. Eredeti. Kézírás.

Hogy valós képet tudjunk alkotni: a megvádolt személyek gyakorlatilag „futószalag szerűen” végzett kihallgatásairól bizonyosodhattunk meg, amikor a kihallgatási jegyzőkönyveket összevetettük az itt nem idézett vádlottak kihallgatási jegyzőkönyveivel. Úgy tűnik, a „kérdéseket” az Állambiztonsági Minisztérium Körzeti Osztályának megbízottja tudatosan fogalmazta meg, hogy arra a vádlott az előre feltételezett választ adhassa. Ezek a sablonos kérdésekből, válaszokból összeállított jegyzőkönyvi „mutatók” azt bizonyítják, hogy a bíróságok és haditörvényszékek „a kárpátukrán nép nevében” kegyetlen ítéleteket hoztak kárpátaljai lakosok – az esetek többségében az alacsonyán képzett, orosz nyelvhöz nem szokott – áldozataik ellen.

6. A NÉMETORSZÁGBÓL VISSZATELEPÜLT NŐK KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYVE

Külön fejezetbe kívánkozna azoknak a német családoknak, illetve lányoknak, asszonyoknak és a gyerekeknek a története, akik 1944-ben a magyar és német katonai hatóságok védelme alatt – az általános katonai visszavonulás idején – Kárpátaljáról áttelepültek Németországba. Főleg lányokat, gyereket nevelő asszonyokat németországi elosztótáborba szállították, különböző nagygazdák birtokain dolgoztatták őket. Hazatérésüket a szovjet hatóság csak 2-3 év múltán engedélyezte, ügyintézése nagy utána járást igényelt.

Ilyen élethelyzetbe került **Holzberger Antónia** (Királymező/Uszty-Csorna, Técsői j. 1923) férjes asszony, akit 1944-ben másfél éves gyermekével együtt Németországba deportáltak. „...Két év után hallottuk, hogy vissza lehet térni. Néhányan felmentünk a berlini szovjet követségre, hogy megtudjuk, milyen módon utazhatnánk haza. Az állomáson derült ki, hogy mivel mi németek vagyunk, mégsem mehetünk haza. Újabb két évet töltöttünk egy másik településen, másik „gazdánál”. Végül 1948-ban kerültünk haza. Királymezőn nem maradt semmink, szülőházunkba másokat „telepítettek”. A férjemről annyit sikerült megtudni, hogy él, hadifogoly valahol Oroszországban. A nővéremék fogadtak be itt, Királyházán. Amikor hazakeveredett a férjem, teljesen földönfutók voltunk. Ami holmit Németországból hoztam, azt mind ellopták útközben. Egy darabig albérletben laktunk, és éjjel-nappal dolgoztunk, hogy saját házuk legyen.”¹⁴

¹⁴ Lejegyezte: VÁRADI Natália: Míg élek, Királymezőt tekintem szülőföldemnek”. Deportálás, vagyoneklkobzás – kárpátaljai német sors a világháború idején. Kárpátalja, 2004. ápr. 2., 168. sz

Az áttanulmányozott kihallgatási jegyzőkönyvek szinte egy kaptafára készültek. Például a Németországból visszatelepült és letartóztatott **Knaus Maria** (Ernatovná) (Szarvasrét, 1929) hajadont 1947. május 21-én **Szuharev** főhadnagy, a BM Munkácsi Városi Igazgatóságának operatív megbízottja hallgatta ki, a kérdésekre adott válaszokból idézünk: „...*A következő körülmények között mentem külföldre: 1944. október 17-én Szarvasrétre jött két német tiszt, és megparancsolták apámnak, **Knaus Ernatnak**, és anyámnak, **Knaus Mariának**, hogy gyorsan csomagoljanak és menjenek Munkácsra. Mi nem akartunk csomagolni, de ők ijesztgettek bennünket azzal, hogy jönnek az oroszok és kegyetlenkedni fognak, kiszúrják a szemünket, levágnak az orrunkat, fülünket. Apám megpróbált nekik ellentmondani, hivatkozva arra, hogy ő 1914 és 1918 között volt Oroszországban, és semmi ilyet nem tapasztalt, de ekkor a német tisztek megfenyegették, hogy ezért lelövik. Én akkor még kicsi voltam, így kénytelen voltam elhagyni a falunkat. Még ugyanezen a napon, úgy dél körül, jött egy nagy német teherautó, arra felrakták az egész családjunkat, és elvitték Munkácsra. Ugyanaznap este (1944. október 17-én) az egész családjunkat felrakták egy tehervagonra, és német fegyveres kísérettel a Szudétákba vitték. Én az egész családjunkkal Meres város mellett voltam. Egy németnél dolgoztunk a mezőgazdaságban, nála is laktunk 1945. május 7-ig. (...) A következő körülmények között tértem haza: 1945. május 7-én a szovjet tisztek megkérdezték anyámat – apám akkor nem volt velünk, őt a németek elvitték Németországa –, hogy kik vagyunk, és honnan jöttünk. Anyám elmondta, hogy Kárpátontúli Ukrajnából jöttünk. A szovjet tiszt, őrnagyi rendfokozata volt, adott egy igazolást, és elküldött haza, Kárpátontúli Ukrajnába. Anyámmal, öcsémrel és húgaimmal 1945. május 28-án értünk vissza Szarvasrétre. ...”¹⁵*

A bustyaházai **Oberbüchler Terézia** (Stefanovna) (Szarvasrét, 1919) férjezett asszonyt 1948. február 2-án **Szmirnov** főhadnagy, a Técsői Körzeti 1. Különleges Ügyosztály operatív megbízottja hallgatta ki, a kérdésekre adott válaszokból idézünk: „...*1944-ben, amikor az orosz csapatok közeledtek a Kárpátokhoz, férjemet, **Stefant** Bustyaházára irányították dolgozni, ott működött az erdészeti igazgatóság. Amikor megérkeztünk Bustyaházára, a férjemet elvitték dolgozni Sopronba, Magyarországra. Bennünket felszállítottak egy vagonba, amelyet egy szerelvényhez csatoltak, és Pozsonyon keresztül elvittek Ausztriába. Hosszú vándorlás után megérkeztünk Meiningenbe, ami végcélunknak minősült. Még vagonokban laktunk, a férjemet munkára az erdészethez*

¹⁵ Szám: 273. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 2906, p. 3-3a. Redeti. Kézírás.

irányították, én pedig különböző gazdánál különböző munkákat végeztem a gazdaságokban. Meiningenben 1945-ig maradtunk, [majd] elmentünk az oroszok táborához, hogy visszatérhessünk szülőföldünkre, Kárpátontúli területre.

A táborban nekünk azt mondták, hogy folytatnunk kell a munkánkat, és mi visszatértünk Meiningen elővárosába, Wasungenbe, [ahol] a férjemet az erdészethez rendelték dolgozni, én pedig 1947. december 2-ig háztartásbeli voltam. Miután a szovjet konzulátushoz fordultunk, megengedték, hogy elutazzunk. (...) 1947 decemberében mi más visszatelepülőkkel felszálltunk egy szerelvényre, és elindultunk a Kárpátontúli területre. Velünk még 4 család utazott.

*Az üggyel kapcsolatban semmi mást elmondani nem tudok.*¹⁶

Szmirnov hadnagy hallgatta ki 1948. február 6-án a Bustyaházán letelepedett **Sterzel Veronika** (Maximovna) (Oroszmokra/Ruszka Mokra, Técsői j. 1915) férjezett asszonyt: „...1944-ben a magyar katonai hatóságok a németekkel együtt Bustyaházáig hajtottak bennünket. A bustyaházai vasútállomáson bevagóniroztak, és Magyarországon, illetve Csehországon keresztül Németországba vittek (...) Amikor megérkeztünk Németországba, Meiningenbe, nem tudtam dolgozni, mert beteg voltam 1944-től 1948-ig, amíg el nem jöttünk Németországból, a férjem, **Sterzel Ignac** (Jusefovics) tartott el. (...) 1947 decemberében a férjem a konzulátushoz fordult, hogy engedjenek visszatérni a Kárpátontúli területre, a lakhelyünkre. Miután a konzulátushoz fordultunk, megengedték, hogy hazajöjjünk, és Brandenburgba, táborba küldtek. Ott a helyőrség-parancsnokság felszállított bennünket egy szerelvényre, és elindított a Kárpátontúli területre, így megérkeztünk a Kárpátontúli területi, Técsői körzeti Bustyaházára...”¹⁷

A Volksbundisták bírósági tárgyalásait követően, 1946-tól elrendelték a feketelistára került német és magyar családok kitelepítését Tyumeny területre. Ennek következtében a német lakta falvak kiürültek. Példa erre a munkácsi körzeti Nyírhalom/Berezinka. A levéltárból előkerült 1946. május 13-ai dátummal a „Kárpátalja területi, Munkácsi járási Nyírhalmi Népi Bizottság igazolása az Állambiztonsági Szolgálat Kárpátontúli Területi Igazgatósága részére.” **Bicko**, a Községi Népi Bizottság elnöke a nevezett hivatal „munkatársa kérésére ezennel igazolja, hogy Nyírhalmon olyan lakos, aki régóta ismerné RESCH Melchior Ferdinándovics volt községi lakost, jelenleg nem

¹⁶ Szám: 286. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 3942, p. 3-5. Eredeti. Kézírás.

¹⁷ Szám. 287. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 3949, p. 3-4. Eredeti. Kézírás.

lehető fel, minthogy a község valamennyi német nemzetiségű lakosát folyó év március 6-án kitelepítették a Szovjetunió belsejébe.”¹⁸

A királymezei **Plakinger Margit** (Brúnóvnát) (Királymező/Uszty-Csorna, Técsői j. 1929) visszatelepülő hajadont 1948. február 20-án hallgatta ki **Bas**, a BM Técsői Körzeti Osztálya 1. Különleges Alosztályának operatív megbízottja: „Amikor megérkeztem Ausztriába és a magyar csapatokkal, ők átadtak bennünket a német csapatoknak, és így kerültem Németországba. Ott 1944-től 1947-ig falusi gazdaságban dolgoztam. (...) 1945 áprilisában szabadították fel az amerikai csapatok Meiningent. (...) Engem külföldön sehol nem hallgattak ki, és semmilyen feladatot nem kaptam. (...) Én Németországban Anzhausenben éltem, és egyszer csak jött a falu előjárója, és elmondta, hogy a brandenburgi táborba kell mennem, ahonnan bennünket elvisznek a Kárpátontúli területre. (...) Semmi mást elmondani nem tudok.”¹⁹

Schleiger Elizabeth (Jelizaveta Ivanovna) – (Királymező/Uszty-Csorna, Técsői j., 1929) hajadont 1948. február 20-án hallgatta ki Szmirnov főhadnagy: „...1944 szeptemberében a magyar hatóságok erőszakkal kivezényeltek bennünket a taracközi vasútállomásra, felszállítottak egy vasúti szerelvényre, és közölték, hogy Magyarországra, Budapestre megyünk, de Budapestet nem értük el, megálltunk a város előtt. Most már pontosan nem emlékszem, de úgy 3-4 napig álltunk ott, majd tovább indítottak bennünket, de a magyar katonai hatóságok átadtak [bennünket] a német hatóságoknak. A német hatóságok éjszaka tovább küldtek bennünket Németország belsejébe. (...) 1944 októberében érkezünk a németországi Meiningenbe, majd Meiningenből tovább küldtek a Meiningentől 40 km-re lévő Berns nevű faluba. Én nem dolgoztam, apám tartott el. 1945 áprilisában bennünket felszabadított az amerikai hadsereg. Bennünket nem vittek táborba, Bernsben maradtunk. Apám favágóként, én pedig otthon dolgoztam a gazdaságban. (...) Amikor bejöttek a szovjet csapatok, valamennyiünket, akiket a magyar csapatok elhurcoltak, összeírtak, és mi vártuk, hogy mikor küldenek vissza Kárpátontúli területre. 1947-ben apám a szovjet konzulátushoz fordult, és megkaptuk az engedélyt [hogy elutazzunk]. Ezt követően elküldtek bennünket a visszatelepítendő táborába. (...) 1947-ben, amikor megengedték nekünk a hazajövetelt, a szovjet katonai helyőrségparancsnok elküldött bennünket a brandenburgi lágérbe, ahol 2-3 napot töltöttünk, majd onnan Grodnoba vittek.

¹⁸ Szám: 231. Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám: Sz-5235, p. 33 (dosszié). Eredeti. Kézírás. Szám nélkül.

¹⁹ Szám: 291. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 2906, p. 3-3a. Eredeti. Kézírás.

Grodnoban 3-4 napot töltöttünk, majd a Kárpátontúli területi Ungvárra vittek, ahonnan továbbmentünk a Kárpátontúli területi, Técsői járási Királymezőre. Jelenleg a királymezei kórházban dolgozom.

A visszatelepítő tiszta a kihallgatás után egy Kötelezvényt is aláíratott, amely így hangzik: „Alulírott, Schleiger Elisabeth, ezennel kötelezettséget válllok arra, hogy a BM szerveinél folytatott beszélgetés tartalmát titokban tartom. A titoktartási nyilatkozatom megszegéséért a törvénynek megfelelően felelősséggel tartozom. Schleiger Elisabeth.”²⁰

A visszatelepült **Preinesberger Márta** (Tóbiásovna) (Dombó/Dubove, Técsői j. 1931), hajadont **Malekin** alhadnagy, a BM Técsői Körzeti Igazgatóságának titkára hallgatta ki. A kihallgatási jegyzőkönyvben feltüntette a hajadon családtagjait is: apja, **Preinesberger Tóbiás** (1906), anyja, Márta (1909), fiverei, Gusztáv (1932) és Franz (1937), húgái, Márta (1931), Lujza (1935), Mária (1938), Hilda (1942), Elza (1943). Valamennyien a técsői járási Dombón élnek. Apjuk a técsői járási Taracközön dolgozik. Németországban családjával együtt a Girbogati Schmigenben élt, a mezőgazdaságban dolgozott. A Szovjetunióba, Dombóra 1948 júliusában önként tért haza. Ideiglenes személyi igazolványát Brandenburgban, 1949. július 17-én állítottak ki. Részlet **Preinesberger Márta** vallomásából: „...1944 októberében a családommal mentem Németországba. Akkor, még októberben a magyar hadsereg bejelentette, hogy ki kell települni a német családoknak, és én is köztük voltam. (...) Németországban nem dolgoztam, iskolába jártam, a Girbogati körzeti Schmigenben éltünk. (...) 1948-ban arról értesültünk, hogy haza lehet térni szülőfalunkra, a Kárpátontúli területi, Técsői járási Dombóra, így mi júliusban felszálltunk egy vonatra, és hazamentünk Dobóra...”²¹

Malekin alhadnagy hallgatta ki 1949. február 11-én a Técsői járási dombói **Preinesberger-Ulman Ilona** (Jelena Gaspolevna) (Szolyva, 1919) férjezett asszonyt, akinek a családtagjai, férje, **Preinesberger Mihály** – (Mihail Franzovics) (1910), lányai, **Mária** (1940) és **Irén** (1941), fiai, **Pál** (1942) és **Tihon** (1944). Mindnyájan Dombón élnek, Németországban az Oschati körzeti Dalenben éltek. A Szovjetunióba, Dombóra 1948 júliusában tértek vissza. Ideiglenes iratokat 1948. június 17-én kaptak a brandenburgi szűrőállomáson. Részletek a kihallgatási jegyzőkönyvből idézett vallomásból: „...Még 1944 októberében a magyar hatóságok valamennyi németet,

²⁰ Szám. 292: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 3940, p. 4-4a. Eredeti. Kézírás.

²¹ Szám. 298: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 4463, p. 1-3. Eredeti. Kézírás.

köztük engem is a férjemmel és családommal, kivittek Németországba. (...) Németországban sehol nem dolgoztam, mert 4 kicsi gyermekem volt, velük voltam. A férjem az erdőben dolgozott, ő tartott el bennünket. Az amerikai csapatok szabadítottak fel. (...) A Szovjetunióba a férjemmel és gyermekeinkkel önként tértünk haza 1948. január 30-án brandenburgi szűrőállomáson keresztül, azóta Dombón lakunk.”²²

Az SZSZKSZ Belügyminisztériumának 1946. január 15-i, №1034., illetve 1946. február 24-én kelt №1-2749. belső rendelete alapján Kárpátaljáról az első, 1 969 fős csoportot Tyumeny megyébe deportálták.

Az eddig elemzett dokumentumok alapján a szovjet hatóság kihallgatásokat alkalmazó módszerekkel térképezte fel Kárpátalján a német lakta településeken a svábokat és családjaikat, akikre kényszer kitelepítés várt.

2005 – **Georg Melika** könyvéből: „*A németek deportálása Kárpátaljáról 1944-1946-ban: okok és következmények.*” Szemelvények a Tyumeny területén készült archívfelvételekből

*Kárpátaljai németek esküvője Karban-Novosztrojkán
(Tyumenyi terület), – 264.*

²² Szám: 299. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. 2558, op. 2, ügyiratszám: 4467, p. 1-3. Eredeti. Kézírás.

1949-ben pótlólagosan 701 németet ugyancsak Tyumeny megyébe deportáltak, ahol erdőkitermelésre fogták őket. *Berija* belügyi népbiztos „*Különleges dossziójának*” tartalma, amelyben kiemelt iratként kezelte *A németeknek és más szovjetellenes elemeknek Kárpátalja területéről a Tyumenyi területre való áttelepítése célszerűségéről* címmel 1946. március 30-án Sztálinnak küldött jelentést²³, arról tanúskodik, hogy a kárpátaljai németek részleges deportálását állami szintű feladatként kezelték.

Palánkai „tyumenyiek”, 1950-es évek

Kárpát-Ukrajna Néptanácsának hathatós támogatásával az NKVD 2 670 kárpátaljai németet családotól, erőszakkal telepített át a szibériai Tyumenyi területre.

²³ Szám: 228. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár vezetője által 2012. 09. 13-án 522/2. szám alatt intézett levelére az Oroszországi Föderáció Állami Levéltára az alábbiakat közölte: „*Közlöm, hogy a Berija L. által Szálin J.-nek 1946. március 30-ai keltezéssel küldött jelentés (F. R-9401, op. 2, ügyiratszám: 145, p. 225) titkosítását nem oldották fel, arról másolatot készíteni és önöknek megküldeni nem áll módunkban.*” Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, F. R-9401, op. 2, ügyiratszám 145, p. 225.

Heisenberget család. Tyumeny, 1951

A Kárpátaljai Német Szövetség elnöke, *Kizman Zoltán* közlése szerint²⁴ összesen több mint 3 000 németet deportáltak Szibériába és Kazahsztánba. Például *Szinyákról/Kékesfüredről* 181, *Schönbornból* 133, *Alsógrabovnicából* (ma Felsőgereben/Verhnya Hrabivnica, Volóci j.) 128, *Dubiból* 109, *Dracsinóból (Újtövisfalva, Szolyvai j.)* 86, *Németkucsováról* 78 főt hurcoltak el. Őket a Tyumenyi terület *Dubrovka, Poljanova, Lorba, Uszty-Irtis, Ber-jozova, Lugova, Szamarova* és más falvakba telepítették, ahol embertelen körülmények közepette dolgoztak és közülük sokan elpusztultak.

A Szovjetunió Legfelső Tanácsa 1949. november 28-i határozatának értelmében „*a német, kalmük, ingus, csecsen, finn, litván és más nemzetiségűek örökös száműzetésben kell, hogy részesüljenek, lakhelyüket nem hagyhatják el, a törvényszegőket 20 évi kényszermunkára ítélik*”.

²⁴ АЛМАШІ, М. М. (szerk.): Відділ у справах національностей Закарпатської ОДА, Центр Культур Національних Меншин. Інформаційний бюлетень № 4., Ужгород, 2003. 18. р.

Ezt a határozatot 1955. december 13-án visszavonták, a németek hazaérkezését azonban nem engedélyezték. Egyre többen engedély nélkül indultak haza, Kárpátaljára. A szerencsésen hazaérkezőket folyton zaklatta a szovjet rendőrség: különböző bírságokat szabtak ki rájuk, kényszeríteni akarták őket arra, hogy térjenek vissza száműzetési helyükre. Lakhatási jogukat követelve ellenszegültek a hatósági intézkedéseknek, panaszos leveleket írtak nemzetközi fórumok vezetőinek, a német nagykövetségnek. 1974-ben végül megadták nekik a visszatérési és letelepedési hivatalos engedélyt, létszámuk ekkorra 4 230 főre fogyatkozott.

Az erősödő németellenes propaganda elérte hatását, egyre többen választották az emigrációt. Ennek okán a harmadik szembetűnő fogyásuk az 1970-1990 közötti évekre vonatkozik, amikor több százán Ausztriába, Kelet-Németországba telepedtek át.